

М.Прокоп (Maryana Prokop), аспірантка кафедри Східної Європи Університету Миколи Коперника в Торуні (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Й.П'єхов'як-Лампарська (Joanna Piechowiak-Lamparska), аспірантка кафедри Східної Європи Університету Миколи Коперника в Торуні (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) (Польща, м. Торунь)

Науковий керівник: проф., докт. габ. Інституту політології Департаменту соціальних наук Вармінсько-Мазурського університету О.Васюти (O. Wasyuti) (Польща, м. Ольштин)

Стосунки влади з олігархією на Україні та їх вплив на формування української політики (інформаційний вимір)

Роботу виконано на кафедрі Східної Європи Університету Миколи Коперника в Торуні

Prokop M., Piechowiak-Lamparska J. Relationships power oligarchy to Ukraine and their impact on the Ukrainian policy (information dimension). The aim of this study was to analyze the relationship Ukrainian authorities with oligarchy and show its impact on foreign policy. Author was focusing on the analysis of the oligarchic clans and presented their pat on future foreign policy.

Key words: Ukraine, oligarchy, clans, government, foreign policy

На Україні важливу роль відіграють олігархічні клани, через їх відносини з представниками уряду, а також інструменти за допомогою яких можуть впливати на зовнішню політику держави. Реальний вплив олігархії на формування зовнішню політику країни має певні обмеження, оскільки

впливають на це зовнішні та внутрішні умови політики України на міжнародній арені. Олігархічні системи в країні сформувалися за президентури Леоніда Кучми, Віктор Ющенко незважаючи передвиборні обіцянки вжити заходи для усунення цієї системи налагодив співпрацю з представниками кланів. Президент Віктор Янукович був визнаний наступником "Кучмівських" дій, тим не менш, трансформація політичної системи України протягом останніх восьми років (після 2004) призвела до істотної модифікації олігархічної системи, утвореної під час правління Кучми.

Перш за все слід зазначити, що категорії економічних "груп впливу" і група кланово-олігархічна автор приймає як синоніми, для спрощення цих категорій портрбно вяснити, що вони означають поняття української олігархії, розглядаючи їх як синоніми концепцій. Проте використання двох теоретичних категорій в одному дослідженні була використано спеціально, так як автор проводить відмінність між вживанням теорії категорій у процесі аналізу впливу олігархів на українську політичну реальність (економічні „групи впливу”) і формування зовнішньої політики (групи кланово-олігархічні). Метою даного дослідження відповісти на питання, в якій мірі українські олігархи впливають на форму української політика (внутрішня і зовнішня політика країни). Автор припускає, що олігархи мають значний вплив на українську політику (як внутрішньодержавного і зовнішнього її елементу).

Анджей Шептицький називає олігархом дуже багатого підприємця, який заробив свій маєток в дуже короткому часі (складається з великих промислових підприємств, що входять в стратегічні сектори економіки (важка промисловість, енергетика, транспорт), ЗМІ та банків). Від великих компаній, що працюють на Заході олігархів, на думку Шептицького, відрізняють три елементи: явна, безпосередня участь в політичному житті, вплив на економічне життя і часте

нагинання та порушення закону чи посереднього його формування для їх власних інтересів [1, с. 52-53].

Підхід визначання поняття олігархії як форми правління, з'явився в грецькій літературі в п'ятому столітті (в працях Аристотеля і Платона). У сучасному науковому дискурсі термін став використовуватися для аналізу моделей управління в певних масових демократичних організаціях (політичні партії, групи інтересів, лобі). У цьому контексті популяризовався, залізний закон олігархії згідно з яким, кожна організація, незалежно від того, демократична чи автократична на початку, в кінці кінців, завжди перетворюється на олігархію. Цей закон був розроблений в 1911 році німецьким соціологом Робертом Міхельсом у книзі *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* [2]. Проте вже на початку 90-х ХХ століття, концепція набула нового змісту і збільшився діапазон його використання в контексті не тільки для конкретних моделей урядових організацій але на форму правління в державі.

За останні кілька років Україна утворилася система правління на аналогічній основі. Після розпаду ССРСР влада в Україні зайняв пост-радянська номенклатура. Простіше кажучи, що це та ж сама влада з пізнього радянського періоду, але змінилися економічні відносини. В результаті цих дій з'явилися олігархи і клани. Президент Леонід Кравчук був представником політичної номенклатури, і його наступник Леонід Кучма був пов'язаний з олігархічним середовищем. Проте, Віктор Ющенко, незважаючи на те, що він опирався таким впливом, швидко віднайшовся в цьому середовищі, а Віктор Янукович був визнаний наступником "Кучмівських" дій. Сучасна політична система України заснована на симбіозі політики та економіки, влади і власності, в поєднанні політичних і економічних еліт.

Аналізуючи політичну системи України в контексті внутрішніх перетворень за Валентим Балуюком можна виділити кілька етапів:

- 1) Лібералізація радянської системи
- 2) 1991-1994 роки - правління номенклатури;
- 3) 1994-2004 роки - правління олігархії;
- 4) 2005-2012 роки - ривалізація політичних груп (партії) та економічні інтереси [3, с. 17].

На етапі правління олігархії зміцнилася позиція кланових олігархічних груп,

що сприяло утворенню так званого корпоративного капіталізму. Сформувалися три потужних групи: Дніпропетровська, Київська та Донецька. Належить відзначити що існує більше відламів української олігархії наприклад одеська, харківська група, проте найбільш вагоме місце займають три перші. Президент в такій ситуації виступав в якості арбітра між інтересами різних груп. Він був у стані домінувати в процесі розробки нової конституції, прийнятої в 1996 році. Основний закон України зміцнив становище голови держави, в основному в області компетенцій, президент зберіг контроль над виконавчою владою. Тим не менш, Леонід Кучма намагався підпорядкувати Верховну Раду після парламентських виборів в 1998 році. А по переобраню в 1999 році прагнув отримати ще більші можливості влади шляхом ініціювання референдуму у 2000 році. "Завдяки" українському президентові політична система почали розвиватися в напрямку так званого "м'якого авторитаризму", де принцип політичного плюралізму замінив принцип олігархічного плюралізму [4, с. 114].

Президент Кучма в останні роки свого президентства працював з трьома основними олігархічними групами System Capital Menagment (SCM) Ріната Ахметова (Донецьк), Interpipe Віктора Пінчука (м. Дніпропетровськ) і Київським кланом на чолі з Григорієм Суркісом і Віктором Медведчуком. Після "помаранчевої революції" провідні роль зачинають відігравати

чотири олігархічні групи: System Capital Menagment, EastOne (колишній Interpipe) і два створених після 2004 року: Індустріальний союз Донбасу на чолі з Віталієм Гайдуком та Сергій Тарута і Група Приват з Дніпропетровська на чолі з Ігорем Коломойським [5, с. 553-570].

Найбільш впливові олігархічні клани то: київський, дніпропетровський та донецький. Всі ці клани мають можливість впливу на політичну реальність України через інструмент, як власні засоби масової інформації (у тому числі преса, радіо і телебачення), і їх економічний потенціал [6, с. 523-524]. Донецький клан найсильніший в Україні, керівником групи є Рінат Ахметов, якого маєток оцінюється в 30 мільярдів доларів. Група контролює всі великі компанії в Донецькій області та частині Луганської. Напрямки діяльності групи: металургія, газотранспорт, виробниче обладнання, хімічне виробництво. Група підтримує Віктора Януковича і Партію Регіонів. Група має такі ЗМІ: Телеканал Україна, ТВ Табачук, газета Сьогодні, ПіК, Робітнича газета [7, с. 55-59].

Враховуючи напрямок української зовнішньої політики Рінат Ахметова з одного боку, підтримує інтеграцію України з Європейським Союзом, з іншого боку займає становище, що українській державі потрібен час, щоб достосуватись до вимогів ЄС (10-20 років). Проте, співпраця з країнами ЄС пріоритетним завданням іноземного капіталу System Capital Menagment. В даний час група має металургійний завод у Великобританії та Італії, а побічно контролює металургійні заводи в Болгарії. Голова Донецької клану негативно оцінює "помаранчеву революцію" в процесі інтеграції України з Європейським Союзом [8].

Відносини з Росією, на думку Ахметова, повинні визначитись за допомогою іменників сусіда, партнера і друга, обидві країни повинні об'єднатись задля рівноправного і взаємовигідного партнерства. Важливим для донецького олігарха є значення яке набувають два питання. По перше газова сфера (casus 2005 та 2006 року). Протягом цього

періоду, Партія Регіонів була в опозиції, Ахметов негативно оцінив політику уряду в цій галузі. Газову кризу партія використала під час виборчої кампанії в 2006 році, а погіршення відносин з Росією і зростання цін, на думку олігарха, це наслідки безвідповідальної політики влади. Партія Регіонів у своїх програмах запевняла, поліпшення відносин з Російською Федерацією і отримати відповідні ціни на «блакитне паливо». Але коли в 2007 році, Янукович повернувся до влади дозволив збільшити в ціні на газ, а донецькі олігарха відстоював позицію лідера партії, пояснивши, що уряд не має можливостей формування ціни на газ. Зміна положення олігарха свідчать про те, що відносно питання газових відносин з Росією керувався політичними інтересами своєї партії, а не можливим інтересами SCM. По друге статусу російської мови в Україні. Ахметов вважає що необхідно дотримати прав прав російськомовної частини українського суспільства, вважає, що українська і російська мови повинні мати такий сам статус [1, с. 57-58].

Дніпропетровський клан: на чолі з Віктором Пінчуком (зять Л. Кучми) і співвласник Криворіжсталю в 2004 році, маєток якого оцінювався на приблизно в 10 мільярдів доларів (Interpipe/EastOne). У 2006-2007 роках, олігарх зробив реструктуризацію своєї діяльності, утворено EastOne, що базується в Лондоні. Група контролює сталеливарну промисловість в Дніпропетровській області. Має тісні зв'язки з російською групою Альфа-Група. Надбудовою для групи була Трудова Україна Пінчука та пов'язання з Сергієм Тігіпком. ЗМІ групи: Новий канал, СТБ, ICTV ТБ, газета Факти та коментарі, Київський телеграф і Радіо ера. Клан представляв інтереси близьких до політичної лінії Кучми [5, с.553-560].

Становище Пінчука на відносини України із Заходом, базують перед усім на його економічних інтересах. Дніпропетровський олігарх закликає до швидкого вступу України в ЄС, оскільки вважає, що це полегшить для

українських підприємців доступ на ринок ЄС. Пінчук вважає, що реальна дата вступу України до Європейського Союзу то 2020 рік [9]. Він вважає, що Україна не повинна вибирати між ЄС і Росією, але діяти для нормалізації відносин між двома сусідами. Нормалізація відносин з Росією, за словами олігарха, є передумовою для наближення структур Заходу. Він вважає, що підприємців в Україні повинні працювати, щоб поліпшити відносини з Росією, при дотриманні українських національних інтересів [7, с. 51-58].

Київський клан під керівництвом Григорія Суркіса. Група контролює постачання більшу частину ринку нафти і конкурує на ринку нафтопродуктів з російськими компаніями. Політична підтримка групи, пов'язана з Партією Віктора Медведчука (СДПУ (о)). ЗМІ групи: телеканали з високою глядацькою аудиторією між іншим Інтер, ТЕТ UT 1, Наша газета [7, с. 50-62].

Для кланів найбільш важливими є економічні інтереси, і це часто підпорядкованно політичним рішенням. Західний світ, а також польська політична еліта, аналізуючи ситуацію на Україні часто омильно передбачають ходи української влади. Найчастіше спрощення в контексті української зовнішньої політики полягає розколі України на прозахідну і проросійську. У процесі аналізу зовнішньої політики, вважається що Україна проросійська це східна частина України, де зорієнтована українська промисловість. Принаймні, що такі компанії зацікавлені в зміцненні впливу Росії. Тим не менш, це міф. Належить твердити відносно існування амбівалентності в українському суспільстві, особливо в контексті різноманітності електоральних уподобань українських виборців (між західною і східною Україною). Насправді, Росія зацікавлена в збереженні свого впливу в Україні, але слід зазначити, що жоден з кланів в Україні не зацікавлена у більш тісній співпраці з Росією, тому що це створило б небезпеку впливу цих груп на українську

владу, що по вищазано з економічними інтересами [6, с. 524-530].

Для Росії це сталося б найбільш сприятливими умовами для послаблення ролі українських кланів. Що стало де-факто, коли прем'єр-міністром був Віктор Ющенко. Президент України Віктор Ющенко, незважаючи на свої обіцянки, що він буде вживати дії щодо усунення кланів, співпрацював з її представниками. З тих же причин клани не хочуть сильнішого впливу Росії. Не на користь для української олігархії загальна орієнтація України в бік Заходу. Правове регулювання в ЄС стаються для них великою барерою. Усвідомлення ролі кланів в українській зовнішній політиці, також пояснюють, чому в українській зовнішній політиці появились, такі як такі погляди як третя дорога, політика нейтралітету, позаблоковість, міжсекторальність [6, с. 56-58].

У результаті "помаранчевої революції" правлячу "партію влади" замінили групи ("Наша Україна" Блок Юлії Тимошенко, СПУ, Партії промисловців і підприємців України), на основі яких Віктор Ющенко призначив уряд на чолі з Юлією Тимошенко. Програш сектора корпорацій: донецький клан (Партія регіонів), клан дніпропетровські ("Трудова Україна") і клан Київських (СДПУз) ще не означає ліквідації олігархічної системи. Відносини на лінії влада і кланові групи олігархічні замінили економічні "групи впливу", які безпосередньо ввійшли в політику, між іншим базуючий на підприємницькій діяльності Блок Юлії Тимошенко.

До розколу у таборі помаранчевих дійшло у вересні 2005 року, коли президент розв'язав уряд Юлії Тимошенко. Утворено уряд Юрія Єханурова. Парламентські вибори у 2006 році вперше відбулися на основі пропорційної виборчої системи, і підтвердили балансу сил на політичній сцені України. Незважаючи на підписання угоди про формування коаліції (БЮТ, "Наша Україна" і СПУ) "помаранчеві" не були в змозі створити уряд, тому що

соціалісти під час голосування на спікера залишили ряди коаліції, уклавши союз з Партією Регіонів і комуністами. Президент був змушений призначити уряд Віктора Януковича [10, с. 7-10].

При такому підході, українській політичній сцені діяла до весни 2007 року, ще одна економічна криза призвела до розв'язання Верховної Ради і призначення нових виборів. Партії "помаранчевого табору" здобули: Блок Юлії Тимошенко (156 місць) і "Наша Україна" (72 місць), призначили свій уряд на чолі з Юлією Тимошенко. Тим не менше, більшість яку вони отримали (228 місць, при в мінімально необхідних 226), виявилася не стійкою, оскільки в ситуації розбіжностей в "Нашій Україні", економічній кризи та політичних амбіціях Юлії Тимошенко викликала численні напруженості і спори. Тим не менш, президентські вибори у 2010 році, ще раз змінили ситуацію на українській політичній сцені, президентом держави був обраний кандидат від Партії Регіонів Віктор Янукович, який був призначений головним урядом Миколи Азарова [3, с. 22-28]. Парламентські вибори (2012 рік) стали для України, за допомогою перемоги Партії регіонів, продовженням впливів олігархічних структур.

Висновки. Таким чином олігархічної форма правління є не тільки характеристики політичного режиму, але також проникає у всі аспекти життя суспільства: в політичному вимірі олігархія базує на гібридних формах політичних режимів, в економічному аспекті заснована на монополізованій еконіміці з обмеженими ринковими механізмами саморегулювання і слабо розвинутим і залежним малим та середнім бізнесом. У соціальному аспекті ґрунтується на споларизованій, нерівній соціальній структурі та відсутності середнього класу. Олігархічна модель управління зменшує конкурентоспроможність суспільства, обмежує його подальший розвиток, являє собою серйозне обмеження на використання творчого потенціалу різних соціальних верств, і перш за все являє собою серйозну загрозу

для перетворення України в периферійну і і слаборозвинену країну у світі.

Джерела:

1. Szeptycki A., Grupy oligarchiczne a polityka zagraniczna Ukrainy, //Sprawy Międzynarodowe, 2008, nr 2.
2. Michels R., Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/michels/polipart.pdf.>
3. Baluk W., Transformacja systemu politycznego Ukrainy, Mołdowy i Białorusi// Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata/ red. T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, — Lublin: 2009.
4. Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw/ red. W. Baluk, A. Czajowski, - Wrocław: 2007.
5. Matsiyevsky Y, Еліти в Україні до і після "Помаранчевої реолюції">// Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP: problemy metodologii badań/ red. T. Bodio, — Warszawa: 2010, T. 2.
6. Kapuśniak T., Elity władzy, grupy oligarchiczne a społeczeństwo obywatelskie na scenie politycznej państwa// Przywództwo, elity i transformacja w krajach WNP: problemy metodologii badań/ red. T. Bodio, — Warszawa: 2010, T. 2.
7. Jędraszczyk K., Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy — Poznań: 2010.
8. Achmetow R./ (wystąpienie), Ja iż biedoj siem'i, spali mu na połu, na razkladuszkie, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>.
9. Siwiec M., Ukraine in the EU. Agenda 2020 (Yalta 2006)/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.yes-ukraine.org>.
10. Suszko O., Ocena zmian, które toczą się, z punktu widzenia potencjalnej integracji// red. K. Smyk/ Ukraina na drodze do Unii Europejskiej —Warszawa: 2006.